

P R E Z E N T Ă R I B I B L I O G R A F I C E

Preot dr. Ionel Popescu, *Bucuria slujirii prin cuvânt, vol. II; articole și studii*, Timișoara, Editura Partoș, 2018, 339 pp.

Cu binecuvântarea *Înaltprea-sfințitului Ioan Selejan, Mitropolitul Banatului*, apare cel de-al doilea volum purtând semnătura Părintelui Dr. Ionel Popescu, intitulat: *Bucuria slujirii prin cuvânt*, ce cuprinde studii și articole.

Primul volum, cu același titlu, a văzut lumina tiparului în 2016, și s-a bucurat de frumoase aprecieri atât din partea teologilor și a preoților, cât și din partea unor distinși oameni de cultură.

Judicios ales, titlul celor două volume sugerează două lucruri:

În primul rând, bucuria autentică ce se realizează ca relație de comunicare și comuniune prin cuvânt, fapt pe care autorul reușește să-l transmită prin varietatea temelor și diversitatea aspectelor tratate, a spiritului de observație realist și obiectiv, a imaginilor pline de vibrație; într-o expunere coerentă și un mod de exprimare sincer și fluent.

În al doilea rând, bucuria slujirii cuvântului reprezintă o realitate concretă ce rezultă din însăși consacrarea autorului în misiunea învățătoarească a Bisericii, desfășurată ca profesor și director la Seminarul

Teologic „Episcop Ioan Popasu” din Caransebeș și ca lector universitar la Facultatea de Teologie din cadrul Universității „Eftimie Murgu” din Reșița-Caransebeș; precum și în activitatea preotească de propovăduire a Cuvântului lui Dumnezeu, pe care o împlinește cu multă vocație atât de la amvonul bisericii, cât și în diversele și multiplele ocazii pastorale.

Prezentul volum cuprinde articole, studii și comunicări susținute de autor în cadrul unor manifestări științifice, ori publicate în revistele bisericești și laice, precum și în diferite volume, din anul 1986 și până în prezent.

Cele aproximativ 45 materiale preluate din revistele sau foile bisericești în care au văzut pentru prima dată lumina timpului, sau unele dintre ele sunt publicate în acest volum pentru prima dată.

Majoritatea studiilor și articolelor au apărut în publicațiile bisericești din Banat, „Învierea” din Timișoara și „Foaia Diecezană” din Caransebeș, iar altele au văzut lumina tiparului în volume, precum: *Identitate și cultură. Studii privind istoria Banatului*, București, 2009; vol. *Taină și Mărturisire*, Caransebeș, 2014; „Gândirea” Sinaia, 2002; *Studia Judaica*, Cluj-Napoca, 2004, etc.

Din diversitatea și complexitatea problemelor prezentate în prezentul

volum, distingem mai întâi pe cele referitoare la viața bisericească desfășurată istoric și cultural în Eparhia Caransebeșului și în cea a Timișoarei, întregite cu evenimente vechi și noi din istoria Patriei; cu evocarea unor personalități marcante în misiunea Bisericii Bănățene, precum și cu studii de specialitate, menite să lămurească diverse aspecte de actualitate.

Făcând o caracteristică generală a actualității temelor tratate în prezentul volum, vom invoca cuvintele Înaltpreasfințitului Ioan, Mitropolitul Banatului, immortalizate în *Prefața* volumului, intitulată *Trudă prin cuvânt*:

„Iubite cititorule, în prezenta lucrare vei găsi rostiri din Sfânta Scriptură, care au fost împărtășite celor ce își hrănesc sufletul din cuvântul rostit cu putere din față Sfântului Altar.

Părintele Ionel Popescu se dovedește a fi un bun cronicar ce seamănă, pentru istoria bănățeană, momente trăite de dânsul în acest areal al Banatului...

A deschis și porțile de fier ale închisorilor comuniste, unde i-a cercetat, prin cuvânt, pe unii dintre preoții din Banat, care nu s-au lepădat de Evanghelie...

S-a aplecat apoi și asupra suferințelor celor buni și harnici credincioși din Banat, care au fost deportați în Bărăgan...

Un loc aparte îl ocupă și momentul binecuvântat de Dumnezeu, din anul 1918...

Prin scrisul său, autorul a făcut cunoscute evenimentele din Decembrie 1989, de la Timișoara, așa cum au fost

prezentate în două publicații germane: «Süddeutsche Zeitung» și «Frankfurter Allgemeine Zeitung».

Putem considera această lucrare ca fiind o contribuție a scrisului duhovnicesc și a istoriei trăite bănățene.

Cuvintele din această carte vor rămâne ca mărturie depusă de un preot în față Altarului Bisericii și a istoriei neamului”.

Prin cele 7 volume de autor și 3 volume de coautor, numele Părintelui Dr. Ionel Popescu se remarcă a fi de referință în cultura Bisericii Bănățene, pe măsură să aducă bucuria slujirii prin cuvânt descărilor care, într-o formă sau alta, și-au adus contribuția la formarea personalității sale.

Preot prof. dr. Sorin Cosma

Arhimandrit Casian Rușeț,
Instanțele de judecată ale Patriarhiei Române în secolul al XX-lea – Studiu canonic, Presa Universitară Clujană, 2018, 437 pp.

O teză de doctorat ca cea de față reprezintă o încununare a activității de cercetare științifică de mai mulți ani, pe măsură să se înscrie ca o lucrare de referință în literatura de specialitate. În același timp, acest studiu canonic conferă autorului, *Părintelui Arhimandrit Casian Rușeț*, chezașia competenței depline în activitatea pe care o desfășoară în calitate de consilier la sectorul cultural; de coordonator al Oficiului

Canonico-Juridic al Episcopiei Caransebeșului, și de lector universitar la catedra de Drept bisericesc în cadrul Facultății de Teologie.

Originalitatea și noutatea lucrării de față evidențiază strădania de a realiza o expunere privind disciplina bisericească în contextul unei analize comparativă a evoluției instanțelor de judecată pe parcursul unui secol; iar dinamismul acesteia îl reprezintă cazuistica concretă abordată în studiile de caz. Iar pentru a împlini acest obiectiv, autorul a consultat fondurile arhivistice a trei eparhii din cuprinsul Patriarhiei Române.

Privind mai îndeaproape cuprinsul lucrării, reținem din **Introducere** elementele specifice acesteia, precum: importanța și actualitatea subiectului, obiectivele urmărite, metode de lucru și perspectivele care urmează în desfășurarea expunerii.

Referitor la **cuprinsul** volumului reținem că acesta este structurat în patru capitole și se prezintă într-o coerență ideatică menită să evidențieze și să adâncească aspectul istoric, canonic și juridic al instanțelor de judecată ale Patriarhiei Române de-a lungul vremii, dar cu specială abordare în secolul al XX-lea, când ea s-a definit canonic-juridic în modernitate, cu deschidere spre noile reglementări din secolul al XXI-lea.

În detaliu:

În capitolul I, intitulat: „Instanțele disciplinare în spațiul românesc până la Marea Unire din decembrie 1918” (p. 21-157), autorul arată că necesitatea organizării

canonice a instanțelor disciplinare s-a simțit dintru început, odată cu apariția păcatului în lume, care reprezintă o încălcare a ordinii lăsate de Dumnezeu în lume... Și astfel a apărut, cu timpul, și forma juridică în desfășurarea vieții bisericești, concretizată în instanțele de judecată a greșelilor celor chemați să-i conducă pe credincioși pe calea mântuirii...

Cât privește Biserica Ortodoxă Română, funcția judecătorească era exercitată la început de autoritatea episcopală. Clericii erau judecați de episcopi, iar cazurile mai grave de mitropoliți sau de sinod până în 1865, când a apărut Codul Civil al lui Cuza, când fărădelegile clericilor erau judecate, în Țările Române, de instanțele civile. Judecata se făcea după Pravile și după legiurile canonice bisericești. De la Legea Organică din 1865 și până la criza bisericească din 1909 se remarcă o evoluție a instanțelor de judecată bisericești, precum apariția Consistoriilor Eparhiale în 1872.

În *Transilvania*, la început se utilizau normele disciplinare ale ierarhiei sârbești, iar Statutul Organic al Mitropolitului Andrei Șaguna va deschide o nouă epocă bisericească și va deveni orientativ în legislația ce va urma...

În continuare, autorul analizează structura legilor bisericești după Marea Unire, ce culminează cu Legea și Statutul Bisericii Ortodoxe Române din 1925.

Capitolul II: „Instanțele de judecată în Patriarhia Română” (p.

157-225) analizează instanțele de judecată din Patriarhia Română între anii 1925-1948. Apariția primei Constituții în 1923 are ca urmare apariția primei legi a cultelor și implicit a primului Statut pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române din 1925; precum și a Regulamentului instanțelor disciplinare ale Patriarhiei Române din 1926. Autorul acordă, în continuare, spații largi (p. 169-204) analizei instanțelor disciplinare și de recurs în concordanță cu viziunea juridică modernă, cu precizarea că în această concordanță nu trebuie să vedem o denaturare sau o viciere a tezaurului de credință și de practică a Bisericii, ci o reformulare a fondului canonic corespunzător spiritului modern. De fapt, mai departe, într-un subcapitol, autorul vine cu precizări de fond, arătând modul de interpretare a justiției bisericești în judecata divină (p. 204-217). „Toată dreptatea” (Matei 3,15) se îndeplinește numai dacă dreptatea se regăsește în iubirea lui Hristos, fiindcă menirea Bisericii nu este să pedepsească, ci să judece spre îndreptare și mântuire... „Chiar dacă regulamentele, prin natura lor tehnică au o preponderență militărească, Biserica este o comunitate a celor ce sunt legați între ei prin credință, lege dumnezeiască, ierarhie și Sfintele Taine, iar temelia de nezdruncinat este Iisus Hristos (I Corinteni 1,11). Dreptul bisericesc în aplicarea lui juridică nu-și poate permite să atenteze la știrbirea demnității umane, ci are

responsabilitatea reclădirii memoriei pierdute” (p. 347).

Capitolul III: „Instanțele de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române în perioada comunistă. Statutul Bisericii Ortodoxe Române din anul 1948” (p. 225-283).

Acest regulament este cel mai longeviv, funcționând peste 50 de ani. El „rămâne o emblemă a statorniciei Bisericii în anii cei mai grei ai secolului XX, și reprezintă o biruință a supraviețuirii vieții liturgice și sacramentale”.

Capitolul IV: „Schimbări și evoluții în legiurile bisericești cu privire la instanțele de judecată după 1989 (p. 283-339).

Statutul Bisericii Ortodoxe Române din 1990 prezintă o sumă de amendamente aduse celui din 1948. Și mai departe, prevederile Statutului Bisericii Ortodoxe Române din 2007 deschide noi perspective statutare și reglementare ce își găsesc finalitatea în noul Regulament al Autorităților Canonice, Disciplinare și al Instanțelor de Judecată ale Bisericii Ortodoxe Române din 2015.

Concluziile studiului (p. 339-340) sintetizează întregul periplu parcurs, cu evidențierea principalelor aspecte ce se constituie ca elemente esențiale ale dezbaterii subiectului.

Anexele de la sfârșitul studiului (p. 373-437) întregesc valoarea lui documentară, iar **bibliografia**, bogată și de foarte bună calitate, dovedește o bună informare și orientare în literatura de specialitate și în

problemele complexe pe care le ridică subiectul tratat.

Forma de expunere este adecvată lucrărilor științifice, tratând problemele la un nivel superior, dovedind capacitate de analiză și sinteză în dezbaterile variatelor aspecte ale dreptului bisericesc, precum și echilibrul în problemele controversate, încât putem conchide că prin perspectiva nouă în care abordează tema, prin calitățile deosebite de fond și de formă de expunere, prin bogăția ideilor și implicațiilor pe care le sugerează, ca și prin metoda riguroasă de studiu, lucrarea *Părintelui Arhimandrit Casian Rușeș* se înscrie ca o contribuție importantă în domeniu.

Pr. prof. dr. Sorin Cosma

Lucian Zenoviu Bot, *Dinamica unității ecleziale. Comuniunea și comunitățile* – Ed. Presa Universitară Clujeană, 2017, 410 pp.

Caracterul militant și de-a dreptul agresiv al secularismului din societatea postmodernă, ca și frământările spirituale aflate în derută și confuzie, determină tot mai mult apelul la eclesiologie, încât variatele aspecte eclesiologice constituie obiectivul studiilor biblice, patristice, moral-spirituale, canonice și mai ales pastoral-misionare, ce se săvârșește „in nomine Christi” și „in nomine ecclesiae”.

În acest context, studiul de față își propune să recupereze gândirea spiritualității patristice, evidențiind una din problemele gândirii Dascălilor Bisericii, și anume: *cum este* înțeleasă unitatea Bisericii. Autorul precizează în acest sens că nu-și propune să explice „esența” Bisericii, nici să lămurească ontologia relațiilor intercomunitare sau semnificația misiunii Ortodoxiei, ci să descrie dinamica unei unități ecleziale prin afirmarea comuniunii katolice și a sobornicității comunitare.

Prezenta cercetare are o întreită coordonare și se întemeiază pe trei premise fundamentale. În primul rând, caracterul triadologic al eclesiologiei, în sensul că învățătura despre Biserică este dependentă dogmei Sfintei Treimi și decurge din aceasta. În al doilea rând, antinomia eclesiologiei, în sensul că ekklesia nu poate fi descrisă doar ca realitate cerească sau doar ca experiență pământească atâta timp cât istoria și eshatonul formează o simbioză în Biserică, încât singura modalitate de a evita tendințele monofizite sau nestoriene recurente în eclesiologia actuală, este recunoașterea și cultivarea antinomiilor biblice și patristice. În al treilea rând, dimensiunea integratoare a eclesiologiei, în sensul că studiul unității ecleziale implică toate aspectele teologice, deopotrivă liturgice, canonice, pastorale, sau ale oricărei discipline științifice.

Referindu-ne la *structura lucrării*, în rezumat, vom spune că primele trei

capitole dezvoltă tema unității Bisericii în baza textelor patristice și liturgice, iar cea de-a patra secțiune face analiza eclesiologiei contemporane așa cum apare ea în dialogurile bilaterale, în dialogul multilateral, precum și în opera Mitropolitului Ioannis Zizioulas și în opera Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae.

În detaliu, primul capitol se intitulează „*Sfânta Treime și unitatea Bisericii și viziunea Părinților Capadocieni. Premisele trinitare ale eclesiologiei răsăritene*”.

Cercetarea este restrânsă la textele sfinților Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Grigorie de Nyssa, întrucât învățătura ortodoxă despre Sfânta Treime s-a cristalizat datorită eforturilor acestora. Primul subcapitol detaliază concepția Sfinților Vasile cel Mare și Grigorie de Nazianz privind unitatea Dumnezeiască, arătând asemănările și deosebirile dintre teologhisirea celor doi Părinți ai Bisericii, cu precizarea că valoarea lor creatoare este reliefată atunci când textele sunt citite împreună, în duhul Bisericii. Cel de al doilea subcapitol intitulat: *Sfânta Treime și unitatea creației după Sfinții Grigorie de Nyssa și Vasile cel Mare*, sintetizează raportul dintre unitatea lui Dumnezeu și sobornicitatea creației. Ultimul subcapitol punctează câteva concluzii privind premisele trinitare ale eclesiologiei ortodoxe.

Capitolul II: *Hristos Cap al Bisericii* pornește de la antinomiile stripturistice și patristice referitoare la relația dintre

Hristos și Biserică, interpretată în termenii unei sinergii care păstrează specificitatea lui Hristos și a Bisericii. Primul subcapitol, reliefând raportul dintre Hristos și Biserică, înfățișează doctrina eclesiologică a Sfinților Clement Romanul, Irineu de Lyon, Ciprian de Cartagina și a lui Origen. În baza analizei comparative este explicată unitatea ekklesiei într-un Trup și pleroma comuniunii cu Dumnezeu. Al doilea subcapitol referitor la *dinamica unității ecleziale și metanoia*, pornește de la faptul că în centrul preocupărilor primelor comunități creștine stă ideea libertății omului de a alege între o mișcare ascendentă sau descendentă privind comuniunea cu Sfânta Treime „A vorbi despre metanoia în descrierea dinamicii unității ecleziale – spune autorul – înseamnă a exprima participarea omului prin har la adevăr, la viață și la iconomia lui Dumnezeu. Înseamnă, deopotrivă, a enunța sensul acestei participări prin Duhul Sfânt și efectul ei asupra ființei umane. Metanoia este cuvântul ce înfățișează cel mai limpede darul unității făcut Bisericii la Cincizecime și dinamica acestei unități. Metanoia este itinerarul ce rânduiește experiența fiecărui mădular și orientarea ce definește întregul Trup și comuniunea întreagă” (pagina 152). Dinamica unității ecleziale se prezintă ca metanoia sub aspectele credinței, vieții și slujirii care au relevanță atât pentru fiecare persoană, cât și pentru comunitate. Dacă în Iisus Hristos mișcarea de metanoia are un caracter personal, prin evenimentul

Cincizecimii această mișcare primește o continuitate comunitară, săvârșită prin lucrarea Sfântului Duh, încât calea către metanoia personală depinde astăzi de dobândirea harului dat comunității apostolice.

Capitolul III: *Biserica sobornicească. Cincizecimea și dinamica unității ecleziale* dezbată experiența practică a Bisericii nuanțând tema sobornicității în relație cu pleroma sau catolicitatea ekklesiei. Raportul de corelație dintre cele două dimensiuni este clarificat de istoria termenului „soborny”, care reia semnificația primară a lui „katholikos”, însemnând „potrivit întregului”. Astfel, sobornicitatea este definită ca realizare sinodală a catolicității implicite Bisericii. Primul subcapitol prezintă o analiză teologică a Slujbei Praznicului Cincizecimii, cu evidențierea raportului dintre pogorârea Sfântului Duh, adevărata cunoaștere și rezidirea existenței create. Cel de-al doilea subcapitol prezintă acest întreit raport în conexiune cu problema organizării teritoriale a ekklesiei. Bisericile locale, indiferent când și unde există, sunt constituite în aceeași comuniune cu Dumnezeu și sunt zidite în același Trup al lui Hristos. Dimensiunea identică a experienței ecleziale nu anulează calitatea istorică, particularitățile comunitare sunt specificitatea fiecărui credincios, ci ridică aceste diferențe la Dumnezeu. Tocmai pentru că are o coerență eonică în Duhul Sfânt, Biserica poate valorifica diversitatea creației și poate exprima deopotrivă comuniunea

tuturor fapturilor. Astfel, Biserica își va actualiza comuniunea în toate timpurile și în toate locurile, fără să o modifice esențial.

Capitolul IV: *Dinamica unității ecleziale astăzi. Comuniunea Bisericii și Biserica în comuniune.*

Acest capitol analizează principiile ecleziologiei contemporane în prisma dialogurilor bilaterale și multilaterale. Primul subcapitol oferă o perspectivă istorică și teologică asupra a trei dialoguri bilaterale: luteran-catolic, anglican-catolic și ortodox-catolic. Al doilea subcapitol dezbată trei dintre dialogurile multilaterale, și anume: „Unitatea Bisericii în comuniune: dar și vocație” – Camberra, 1991; „Către koinonia în credință, viață, și mărturisire” – Santiago de Compostela, 1993, și: „Biserica către o viziune comună” – acceptată de Adunarea de la Busan, 2013. Din analiza textelor rezultă că dialogul multilateral a păstrat aceleași caracteristici, alternând doar accentele teologice. Cel de-al treilea subcapitol face o analiză a ecleziologiei Mitropolitului Ioannis Zizioulas, evidențiind că scrierile sale se referă la întemeierea triadologică a unității ecleziale, realizarea euharistică a comuniunii ortodoxe și necesitatea slujirii episcopale în Biserică. Al patrulea subcapitol analizează viziunea ecleziologică a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae. Sunt indicate asemănările și deosebirile dintre perspectiva Mitropolitului Ioannis Zizioulas și cea a Părintelui Stăniloae cu sistematizarea premiselor

eclesiologice. Acest subcapitol rezumă și generalizează concludiv dialogurile bilaterale și multilaterale, precum și teologia Mitropolitului Ioannis Zizioulas și cea a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae, arătând contingentele și incontingentele existente între eclesiologia contemporană și teologhisirea primelor secole.

Concluziile generale schițate de autor reprezintă o sinteză a dezbaterii, spre a dezvălui valența cercetării pe care a întreprins-o, precum și evidențierea temeiurilor axiomatice ale dinamicii unității ecleziale. Precizarea finală este legată de faptul că spiritualitatea ortodoxă, păstrând anumite rigori ascetice și misionare, impune ca în dinamismul unității ecleziale să existe o interpătrundere organică și funcțională între abordarea dogmatică și cea practică, încât aceasta trebuie să aibă în centru tocmai problematica duhovnicească, pornind de la semnificația comunităților locale a parohiei și eparhiei.

Bibliografia generală ilustrează întreg periplul întreprins de autor în cercetarea sa. Discernem din lista de autori perspicacitatea și acuratețea de selecția specifică autorului, precum și modul ingenios de utilizare a bibliografiei pe tot parcursul lucrării.

Menționăm că Părintele dr. Lucian Zenoviu Bot s-a documentat asupra subiectului în cadrul studiilor efectuate la Institutul Ecumenic din Bossey – Geneva, încât dovedește o foarte bună informare și orientare în

literatura patristică și teologică de specialitate. Ca urmare, autorul a surprins și a aprofundat punctele nodale ale subiectului, referindu-se și stăruind pe larg, cum este și firesc într-o lucrare de doctorat, asupra implicațiilor practice specifice spiritualității ortodoxe.

Autorul stăpânește metoda teologică de cercetare și expunere științifică, specifică teologiei dogmatice și spiritualității ortodoxe, dovedind putere de analiză și sinteză, precum și un echilibru al judecății în probleme controversate.

Forma de expunere este adecvată lucrărilor științifice, tratând problemele într-un stil sobru, curgător și antrenant.

Prin perspectiva nouă în care abordează tema, prin bogăția ideilor și implicațiilor care le sugerează, ca și prin metoda riguroasă de cercetare, prezentul studiu se înscrie ca o contribuție importantă în domeniu.

În încheiere, concluzionăm cu cuvintele Înaltpreasfințitului Dr. Irineu Popa, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, coordonatorul prezentei teze de doctorat, care în *Prefața* volumului evidențiază faptul că „studiul părintelui asistent universitar dr. Lucian Bot comportă exigențele academice ale unei teze de doctorat, fapt ce-i permite să deschidă un dialog științific și critic. Autorul cărții, fără să rămână în vreun fel tributar problematizărilor scolastice, ajunge să stârnească preocupări existențiale care să faciliteze trasarea unor principii sau concluzii teoretice.

Pentru că își fundamentează teza în gândirea patristică și liturgică a Bisericii din primele secole, respectiv pentru că dorește să recupereze «chipul duhovnicesc al întrebărilor» privind unitatea ekklesiei, părintele asistent depășește limitele înguste ale unei cercetări superficiale și abstracte. Tema dinamicii unității în Biserica Ortodoxă nu este și nici nu poate fi elaborată sub presiunea necesității definirii «ființei» Bisericii printr-o terminologie simplistă. Dimpotrivă, învățătura noastră pornește de la experiența Sfinților Părinți și de la practica bimilenară a Bisericii”.

Pr. prof. dr. Sorin Cosma

Pr. Alexandru Moraru, *Domnitorul Mihai Viteazul (1593-1601) – erou al națiunii române și martir al Bisericii străbune*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2018, 188 pp.

Cu binecuvântarea și cu purtarea de grijă a Înaltpreasfințitului Părinte Andrei Andreicuț, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului și Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului, care prefațează această apariție editorială, a apărut la Editura Renașterea din Cluj-Napoca lucrarea Pr. Prof. Univ. Dr. Alexandru Moraru, *Domnitorul Mihai Viteazul (1593-1601) – erou al națiunii române și martir al Bisericii străbune*, în anul 2018, „în cinstea marelui jubileu și a eroului mărturisitor pe care ni-l prezintă” (p. 11).

Această apariție editorială, concepută cu multă trudă și cu meticulozitate, este închinată memoriei marelui domnitor român Mihai Viteazul, fiind o biografie de excepție în spațiul cultural românesc și internațional, foarte bine documentată prin documente edite, dicționare, lucrări de referință și studii de specialitate, reliefând, astfel, portretul uman și spiritual al marelui domnitor.

Lucrarea Pr. Prof. Alexandru Moraru este însoțită, încă de la început, de o *Prefață* a ÎPS Părinte Mitropolit Andrei (pp. 11-13), precum și de un *Argument* al autorului: „ideea de bază era aflarea unor temeinice argumente, în vederea posibilei canonizări a Viteazului Mihai Vodă, când va rândui Tatăl Ceresc” (p. 15).

Urmează împărțirea materialului pe capitole și pe subcapitole:

În Capitolul I, intitulat *Motivarea demersului nostru*, părintele profesor Alexandru Moraru începe prin definirea „martiriului” ca „act de vocație” asumat de către Mihai Viteazul, prin urmare, lucrarea Domniei Sale va insista pe calitatea lui Mihai Viteazul de „domn român și bun creștin” (pp. 20-21).

În Capitolul II, *Scurtă privire asupra contextului politic al vremii*, autorul evidențiază aderarea voievodului Mihai la *Liga Sfântă* (1591), inițiată de papa Clement al VIII-lea, sub conducerea Imperiului Romano-German, împotriva expansiunii turcilor (pp. 23-25).

Capitolul III îl proiectează pe Mihai Viteazul ca *Mărturisitor al credinței răsăritene și apărător al creștinătății europene*. În calitate de *Mărturisitor al drepte credințe* (III.1), Mihai Viteazul poate fi numit, pe drept cuvânt, un creștin adevărat. În toate documentele domnitorul se semnează: „*f Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail Voievod și domn al toată Țara Românească și al Ardealului și al țării Moldovei*” (p. 29), iar în unele își mărturisește clar credința în Sfânta Treime, în Sfânta Fecioara Maria și în toți Sfinții (p. 30). În calitate de *Apărător al creștinătății europene* (III.2), autorul amintește de luptele pe care Mihai Viteazul le-a dat împreună cu aliații din Liga Sfântă împotriva otomanilor (pp. 32-38). Toate aceste fapte de bravură îl proiectează pe domnitor ca pe un apărător al *Creștinătății Europene* și ca pe un convins credincios.

Capitolul IV se axează pe *Relațiile lui Mihai Viteazul cu ierarhia bisericească ortodoxă* (patriarhi, mitropoliți, arhiepiscopi, episcopi, preoți, egumeni, călugări și credincioși ortodocși); de pildă: *Relații cu ierarhia ortodoxă românească*: din Țara Românească: cu mitropolitul *Eftimie al II-lea* (1594-1602), cu *Teofil* al Râmnicului (1591-1601) și cu *Luca* al Buzăului (1573-1602); din *Transilvania*: cu episcopii *Serghie* și *Petroniu* de Muncaci și cu episcopul *Efrem* de Habru (Habra) – Maramureș (IV.1), pp. 39-58 și *Relații cu ierarhia ortodoxă din afara hotarelor românești*: cu mitropolitul *Dionisie*

Rally – al Târnovei și exarh al Bulgariei; cu *Meletie Pigas*, patriarhul Alexandriei și locțiitor de patriarh al Constantinopolului; cu mitropolitul *Nectarie*, arhiepiscop al Ohridei; cu mitropolitul *Gherman* al Cezareei lui Filip; cu mitropolitul *Teofan* al Vodiniei; cu fostul mitropolit *Nicanor* al Moldovei (IV.2.), pp. 58-60, cu toții socotindu-l „un adevărat părinte al Neamului și ocrotitor al Bisericii strămoșești” (p. 60).

Capitolul V este consacrat *Ctitoriilor* (mănăstiri și biserici) pe care voievodul Mihai Viteazul le-a făcut: în Țara Românească (V.1.), pp. 61-64 și în *Transilvania* (V.2.) pp. 64-67.

Capitolul VI se ocupă cu *Daniile* oferite de Mihai Viteazul diferitelor biserici și mănăstiri din Țara Românească (VI.1.), pp. 69-77, din *Transilvania* (VI.2.), pp. 77-78, din *Moldova* (VI.3.), pp. 78-79, din *Muntele Athos* și de la *Locurile Sfinte* (VI.4.), pp. 80-81. Potrivit documentelor care s-au păstrat, Mihai Viteazul și-a susținut ctitoriile prin: „moșii, bani, vii, prisăci, mori, bălți, heleștee, toate spre pomenire și izbăvire veșnică” (p. 69).

În Capitolul VII, intitulat *În viziunea unor contemporani*, este realizat portretul lui Mihai Viteazul în două moduri: „în chip luminos ori în culori din cele mai întunecate”, de către personalități, precum: împăratul Rudolf al II-lea, Filip al II-lea al Spaniei, papa Clement al VIII-lea, Giovanni din Marko, Giovanni de Marini din Ragusa, Ștefan Szuhay,

episcop romano-catolic de Agria ș.a. (pp. 83-88).

Capitolul VIII tratează despre *Antecedentele uciderii lui Mihai Viteazul: domn, erou și martir* (pp. 89-96).

În Capitolul IX, intitulat *Mihai Viteazul – post mortem*, autorul creionează imaginea domnitorului Mihai Viteazul, așa cum apare în scrierile unor cronicari, ierarhi și istorici laici și bisericești de naționalitate română: *cronicari*: Andronic Cantacuzino, Stolnicul Constantin Cantacuzino, Miron Costin; *istorici laici*: Nicolae Bălcescu, Nicolae Iorga, A. D. Xenopol, Constantin C. Giurescu, P. P. Panaitescu, Alexandru Lapedatu, Ioan Lupaș, Ștefan Ștefănescu, Camil Mureșanu, Nicolae Edroiu, Pompiliu Teodor, Marius Porumb și Ioan-Aurel Pop; *istorici bisericești*: mitropolitul Nestor Vornicescu, ÎPS Arhiepiscop Dr. Nifon Mihăiță, ÎPS Mitropolit Dr. Andrei Andreicuț, Pr. Prof. Nicolae Șerbănescu și Pr. Prof. Mircea Păcurariu (pp. 97-103). Capitolul continuă cu figura lui Mihai Viteazul evocată: În literatura română (pp. 103-117), În arta românească și universală (p. 117), În diferite lăcașuri de cult din Țara Românească (pp. 117-119), În biserici din Transilvania (pp. 119-120), apoi, cu *Portrete cunoscute prin mijlocirea documentelor în arta universală* (pp. 120-123). Nu în ultimul rând, părintele profesor continuă cu evocarea personalității lui Mihai Viteazul În folclorul românesc și în cel balcanic (pp. 123-138).

În loc de concluzii (Cap. X) autorul ne familiarizează cu zece argumente „care îl îndreptățesc pe domnitorul Mihai Viteazul să fie trecut în rândul apărătorilor și al mărturisitorilor de credință ai Bisericii Ortodoxe Române” (pp. 139-142).

Lucrarea este urmată de Bibliografie selectivă (Cap. XI), autorul folosind 116 lucrări și studii de specialitate (pp. 143-156).

Partea finală este destinată *Anexelor* (Cap. XII), ce conține texte din scrierile unor personalități românești și străine, care fac referire la domnia Voievodului Mihai Viteazul (pp. 167-181).

Ultimul capitol (XIII) conține imagini cu momente din viața lui Mihai Viteazul, de pildă: *Bătălia de la Călugăreni* (13/23 august 1595), *Bătălia de la Șelimbăr* (18/28 octombrie 1599), *Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia* (21 octombrie/1 noiembrie 1599), *Pecetea, autograful și semnătura lui Mihai Viteazul, aflate pe un act păstrat la Arhiva de Război din Viena, Actul de unificare a celor trei Țări Române* (6 iulie 1600), *Stema lui Mihai Viteazul după Unirea celor trei Principate Române, Bătălia de la Goroslău/Guruslău* (3/13 august 1601), *Asasinarea lui Mihai Viteazul la Turda* (9/19 august 1601) și *Harta celor trei Țări Române Unite în timpul lui Mihai Viteazul* (pp. 183-188).

Monografia Pr. Prof. Univ. Dr. Alexandru Moraru va rămâne în istoriografia română o lucrare de referință obiectivă, foarte bine documentată, scrisă în spiritul

adevărului istoric și creștin, dar și o recunoștință veșnică față de cel care a înfăptuit Prima Unire de la 1600 – Voievodul Mihai Viteazul.

Dr. Vasile Rojneac

MacMullen Ramsay, *Christianizing the Roman Empire A.D. 100-400*, Yale University, 1984, 181 pp.

The book *Christianizing the Roman Empire A.D. 100-400* written by Ramsay MacMullen talks about a period in the history of the Christianity on how little known on so important. The author of the book specifies the subject of the book since introduction. It is the growth of the Church as seen from the outside (p. vii). He made an incursion in time and call into question the subjects of the primary period of the Church. In my opinion Ramsay MacMullen's benefit is the quality of being uncompromising. His writing is original.

In the first chapter we start with basics preliminary and continue with *problems of approach* summarised in succession. Here is quoted an old text where is talking about the new converted groups at Christianity by bishop Symeon. Here comes a question. Which is the process of conversion? This new religion, which was believed to be descended from Judaism, had and have different rules in conversion as against paganism. The adherence *body and soul*, faith in one God and become a pious person giving up to vice and sin is a few of hardest points to follow. We are

warned about generalizing of conversion, because there are a few Christians which really was *body and soul*. However, the all adhesions to the Church that turned it into a dominant institution (p. 9).

The second chapter talks about *what pagans believed* at that time, in Roman Empire, when the Christianity was risen. Sacrifice, cannibalism, polygamy was therefore the order of the day. There was a huge difference between customs and Christian morality. Further the author presents Plato philosophy, the intellectual circles thoughts and the types of monotheism. The *daimon* began to acquire another understood when bishops and priests were preaching about Satan, the enemy of God. Christians were so incompatible with that world, that's way they were unusual (p. 15).

About chapter three we can say that is a wide perspective on early Christianity's doctrine. Christians ideas demanded a choice (leave all your gods and your past and receive the one true God), instead paganism demanded tolerance (religious syncretism). In this chapter is brought to light how much the new religion differed from the general context of opinion around it. Some intellectuals are very unhappy about some points of Christianity's doctrine, like the Greek philosopher Celsus. Christians were hiding themselves.

In chapter four I discovered the *persuasion modes* of Christians sacerdots like spreading the word of the Lord in the Roman Empire. I remember three important points in spreading the new religion: the original charisma of preachers (and

their courage), the exorcisms which impressed the audience and the strong belief of martyrs. In the final of this chapter is presented the Church benefits (new converts) after wonder-workers healings.

The following three chapters talk about the period of prosperity for Christianity. Decree of Mediolanum, from 313, changes the destiny for the unlawful religion. The Emperor Constantine is presented like a friend of the Church. He and his descendents (excluding Julian) have tried to convert more citizens of empire to Christianity. In their attempts were using also nonreligious factors.

The hardest part of populace to convert was intellectuals. They were skeptics and they didn't believe until understanding the logic of doctrine. The intellectuals conversion was long and tiring. In many cases was made *conversion by coercion*, because the emperors destroyed the pagan temples and persecuted the infidel non-Christians. That is talking about in chapters 8, 9 and 10. How complete was conversion in this case (p. 75)?

It is hardly to answer. Even if in the 4th and 5th centuries the number of Christians recorded a vast increase, we can't say that all of these people were truly dedicated to the faith. All we can admit is the great importance that had have this little religion, in the beginning, for one of the greatest empire in the history. This religion would become cradle of civilization.

Cristian Băleanu

Dicționarul dialogurilor teologice dintre Biserica Evanghelică din Germania și Bisericile Ortodoxe, traducere de prof. dr. Ioan Tulcan, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2018, 159 pp.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea au apărut primele dialoguri teologice încheiate între Bisericile Ortodoxe, mai precis: Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Română, Biserica Ortodoxă Bulgară, Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol, și Biserica Evanghelică din Germania. Cartea de față are ca scop prezentarea într-o formă clară, ordonată, rezultatul teologic al acestor dialoguri desfășurate pe o perioadă de mai bine de jumătate de secol.

Întru început ne este precizat primul dialog teologic între Biserica Ortodoxă Rusă și Biserica Evanghelică din Germania ce a avut loc în anul 1959. S-a continuat o succesiune a acestor întâlniri interconfesionale ale Bisericii Evanghelice din Germania cu Ortodoxia. În 1969 a fost prima discuție teologică cu Patriarhia de Constantinopol, iar, peste un deceniu, cu Biserica Ortodoxă Română. Episcopul evanghelic Petra Bosse-Huber rezumă importanța acestui dicționar teologic considerându-l o mărturie a conștiinței ecumenice și a solidarității creștine.

Putem împărți cartea, în funcție de conținutul predominant, în două părți mai mari: lista prescurtărilor dialogurilor teologice și lista cuvintelor, termenilor teologici explicați, din cadrul întâlnirilor interconfesionale. Primele

pagini cuprind *Cuvântul înainte* ce aparține episcopului evanghelic Petra Boss-Huber, apoi urmează *Introducerea*, scrisă de Reinhard Thöle, care lămurește pe scurt scopul acestei lucrări. Informațiile cuprinse în această carte reprezintă formularea rezultatelor discuțiilor într-un mod acceptat de toți participanții prezenți la dialog. Urmează apoi: *Lista abrevierilor dialogurilor teologice în ordine cronologică* și *Lista prescurtărilor dialogurilor teologice în ordine alfabetică*. Aici regăsim prezentată succint fiecare întâlnire dintre cele două confesiuni din 1959 până în 2013. În continuare avem *Lista conducătorilor delegațiilor*, iar mai apoi *Lista cuvintelor A-Z*, unde sunt discutați termenii ce au făcut obiectul întrevederilor interconfeionale. În finalul cărții, în capitolul *Textele biblice*, sunt redactate toate trimiterile scripturistice. Capitolul care încheie cuprinsul acestui dicționar teologic, *Despre autori*, prezintă pe scurt trei personalități importante în formarea și editarea acestei lucrări: Prof. Dr. Reinhard Thöle D. D – consilier de specialitate pentru dialogurile Bisericii Evanghelice din Germania cu Bisericile Ortodoxe, Prof. Dr. Martin Illert – consilier pentru Bisericile Ortodoxe în cadrul Biroului de Relații Externe Bisericești al Bisericii Evanghelice din Germania și Prof. Dr. Ioan Tulcan – membru în Comisia de dialog teologic bilateral a Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Evanghelică din Germania.